

Het Woord is gemaakt tot beeld

De verbeelding van God en de goddelijke werkelijkheid. Is dat überhaupt mogelijk? Of moeten we ons houden aan het verbod uit Exodus 20? Hoogleraar Mary Beard gaat daar op een bijzondere manier op in.

Recensie

Jan Henk Hamoen

In 1969 maakte Kenneth Clark voor de BBC de serie *Civilisation*, een reis langs diverse uitingen van kunst in Europa. Een vijftigtal jaren later gaf Mary Beard - een zeer gewaardeerde hoogleraar klassieke oudheid aan de Universiteit van Cambridge - leiding aan twee programma's van opnieuw de BBC met dezelfde achtergrond, maar vanuit een ruimer kader.

Ze reisde de hele wereld over en ging ook verder in de tijd terug. In deze uitgave doet zij verslag van haar ervaringen onder de twee subtitels: *Hoe wij kijken* en *Met gelovige ogen*. In het eerste deel gaat ze op zoek naar de verbeelding van het menselijk lichaam in de geschiedenis, in het tweede deel staat met name de verbeelding van God centraal.

Grotere context

Om maar tegelijk met de deur in huis te vallen: het levert een boeiend verhaal op, want Beard verstaat de kunst om haar eigen indrukken te plaatsen in de grotere context van historische achtergronden en religieus of sociaal gebruik.

Ze lardeert haar vertellingen met allerlei anekdotische eigenaardigheden, verrassende ontmoetingen en interessante weetjes. Zo reizen we van de Olmecbeelden in Mexico uit 3000 voor Christus, via de beelden van de mythische Egyptische koning Memnon uit 1400 voor Christus naar de grafmonumenten uit de Romeinse tijd.

Centraal in dat eerste deel staat wat zij noemt 'De Griekse revolutie', waarbij de beelden steeds levendiger werden, vol beweging, met aandacht voor een realistische weergave van de werkelijkheid. Volgens Beard heeft dat onze kijk op de kunst voor altijd bepaald: het werd 'de pasklare lat waarlangs westerse kijkers kunst de maat nemen'. Iets is pas werkelijk 'kunst' als de verbeelding en het afgebeelde haast samenvallen. Kunst als de 'perfecte illusie van de werkelijkheid'. Als symbool voor die interpretatie staan centraal in deze uitgave de *Apollo* uit de Belvédèrehof in Syon House in Engeland en het beeld van *Aphrodite* in de West-Turkse stad Knidos.

Inderdaad beelden met een grote mate van die perfecte illusie.

Als anekdotische illustratie van die visie op kunst neemt ze ons mee naar twee rivaliserende schilders uit de Romeinse tijd, die een wedstrijd hielden om te zien wie de beste was. De ene schilderde een tros druiven zo realistisch, dat de vogels naar binnen vlogen om ze op te eten. Het was een overwinning van de illusie en de schilder dacht al dat hij had gewonnen. De ander schilderde toen een gordijn op de muur. Dat deed hij zo realistisch dat zijn rivaal aan hem vroeg om het gordijn even opzij te schuiven, zodat hij kon zien wat de ander nu toch geschilderd had. Toen hij zijn vergissing inzag, gaf hij zijn verlies toe met de woorden: 'Ik misleidde slechts de vogels, maar jij misleidde mij'.

Deze stelling van Beard is herkenbaar. Het zorgde voor de enorme weerstand in de kringen van kunstliefhebbers toen de expressionisten hun verbeelding van de werkelijkheid kwamen. Kunstenaars als Vincent van Gogh, Emil Nolde, Ernst Ludwig Kirchner en anderen namen het niet zo nauw met die realistische werkelijkheid: zij schilderden hun gevoel, hun ervaring van de werkelijkheid. En dat leverde soms schokkend andere schilderijen op.

Franz Kline (1910-1962) zei het kortweg zo: 'Ik schilder ervaringen'. Toen Edward Munch aan het einde van de negentiende eeuw zijn prachtige schilderij *Het zieke kind* voor het eerst wilde tentoonstellen, werd hij door de kunstcritici gedwongen het weer mee naar huis te nemen. Men vond het schilderij 'niet af'. Voor velen is de Griekse opvatting van kunst nog steeds heilig: het moet op de werkelijkheid lijken. Aan de andere kant is er sinds het begin van de twintigste eeuw zoveel veranderd in de opvatting van 'wat kunst is', dat de visie van Beard in 2018 enigszins gedaeterd aan doet. Niet alleen werk van Rembrandt, maar ook tentoonstellingen met werk van Mark Rothko of Alberto Giacometti zijn echte kaskrakers en trekken duizenden bezoekers - om maar iets te noemen.

Verbeelding van God

Veel spannender nog is de vraag die haar bezighoudt in het tweede deel van deze uitgave: de verbeelding

Een rijk versierde koepel van een moskee. Foto: FD

Het Woord helpt ons om het verbod van de verbeelding te omzeilen

van God en de goddelijke werkelijkheid. Is dat überhaupt mogelijk? Of is de mens door het verbod uit Exodus 20 ('Gij zult u geen gesneden beeld maken') gehouden aan een grote mate van terughoudendheid? Of zit er altijd een hiaat tussen geloof en kennis en dus ook tussen de verbeelding van dat geloof en de werkelijkheid waar zij aan refereert?

In haar boekje wandelen we langs de grotkunst in Ajanta in India, de vijfde eeuwse mozaïeken in de kerken van Ravenna, een islamitische moskee in Istanbul en het beeld van de Maagd Maria met kind in Sevilla. Het is een wirwar aan mogelijkheden en verwerkingen van de vraag of en hoe De Eeu-

wige vorm kan krijgen in het aardse.

In de hele structuur van dit boekje proef je het project dat erachter schuilgaat: een cultureel reisprogramma gegoten in een televisieserie. Dat geeft het geheel iets fragmentarisch en een zekere mate van toevalligheid. Aan de andere kant komt de beginvraag wel op heel diverse manieren aan de orde; zelfs zodanig dat de schrijfster begrip lijkt op te brengen voor de beeldenstormen die er in heden (de Taliban in Afghanistan en Islamitische Staat in Syrië) en verleden (de Reformatie) wel zijn geweest: 'Meer dan enkel bruto vandalisme kan het gedreven worden door volslagen andere ideeën over wat religieuze kunst is of zou moeten zijn'.

Iconen

Ik denk dan zelf ook aan de felle en gewelddadige strijd die er is gevoerd over het maken of gebruiken van iconen. Nemen de beelden of iconen de plaats in van de heilige of zelfs van de Here God zelf? Of zijn ze 'slechts' voertuigen van de ziel tot meditatie en bezinning? De islam heeft daarin een duidelijke keuze gemaakt: het woord is gemaakt tot beeld. Vandaar die prachtige kalligrafische verbeelding in de islamitische wereld.

Zo helpt het Woord ons om het verbod van de verbeelding te omzeilen. Dat vinden we ook terug in de vele bijbelillustraties, die in de

christelijke wereld zo'n belangrijke plaats innemen. Overigens is het werkelijk heel jammer dat Beard hierbij het jodendom geheel over het hoofd ziet: een godsdienst die zich intens heeft bezonnen op de vraag over de verbeelding van de Eeuwige.

Ik noemde hierboven al de naam van Mark Rothko. Zijn abstracte kunst heeft duidelijk ook religieuze invalshoeken. Het zou best kunnen dat zijn kunst een modern antwoord is op de vraag of kunst voertuig kan zijn van meditatie en bezinning of in een heel terughoudende vorm van God. Een boeiende gedachte. Jammer dus ook, dat Mary Beard op haar reistocht over de wereld niet ook even op bezoek is gegaan bij de Rothko-kapel van de St. Thomas University in Houston, Verenigde Staten. Ik ben heel benieuwd wat haar ervaring zou zijn geweest.

Kortom: een klein maar in al zijn beperkingen toch een verrassend inspirerend boekje.

Jan Henk Hamoen is theoloog en kunstkenner en woont in Joure.

Mary Beard, *Hoe wij kijken / met gelovige ogen*. Athenaeum, 23,50 euro

Isa gaat mee als 20.000e 'World Servant'

31 jaar samen bouwen aan verandering

Wolvega | Bij World Servants is onlangs de twintigduizendste aanmelding voor een werkvakantie binnengekomen. Dat meldt de ontwikkelingsorganisatie uit Wolvega.

Isa de Koning (18) uit Driebruggen (Zuid-Holland) werd na haar aanmelding thuis verrast met taart en confetti. Het is voor De Koning haar derde project dat ze bij World Servants

gaat doen. Ze had eigenlijk andere plannen voor de komende tijd: „Ik vond het ontzettend jammer dat ik niet mee op project kon, vanwege mijn aanmelding voor de Politieacademie. Toen ik daar niet aangenomen werd, was het eerste waar ik aan dacht: 'Ik kan op project!'. Omdat ik de vorige twee projecten zo gaaf vond schreef ik mij de volgende dag direct in.'"

Dat jongeren die al eens op reis zijn geweest erg toegewijd zijn aan World Servants, zo blijkt uit onderzoek. Veel oud-deelnemers zetten

zich in als leider of vrijwilliger, ook elders. Komende zomer vertrekt World Servants met bijna negenhonderd jongeren naar diverse projecten in Azië, Afrika en Latijns-Amerika.

Dienstbaar

World Servants wil, vanuit het geloof in Jezus Christus, mensen enthousiast maken en toerusten om zich dienstbaar in te zetten in deze wereld. Dat gebeurt nu al 31 jaar.

Jaarlijks gaan achthonderd jongeren in de leeftijd van zestien tot dertig jaar met World Servants op werk-

Komende zomer vertrekt World Servants met bijna 900 jongeren naar Azië, Afrika en Latijns-Amerika

vakantie. Ze bouwen, binnen het programma van een lokale ontwikkelingsorganisatie, aan scholen, ziekenhuizen en schoonwatervoorzieningen.

Het doel is tweeledig: het project helpt gemeenschappen duurzaam verder in hun ontwikkeling en voor de jongeren verandert hun manier van denken en leven door de ervaring die ze opdoen. World Servants noemt dit 'bouwen aan verandering'.

www.worldservants.nl